

Araştırma Makalesi

TÜRKLERDE DEVLET-KİMLİK İLİŞKİSİ: DEVLET KİMLİĞİ

Şafi Tekin*

ÖZ: Türkler, Orta Asya'dan başlayarak günümüze kadar gelen en eski ve en köklü medeniyetlerden biri olup, devletin kutsal bir varlık olarak tanımlandığı bir devlet felsefesine sahiptirler. Yaşadıkları coğrafya, bozkır kültürü, dini inançları, göçebe hayat tarzları onları dünyanın farklı bölgelerinde yaşamaya itmiş ve gittikleri bölgelerde birçok devlet kurmayı gerektirmiştir. Siyasal kültür ve devlet geleneğinin etkisiyle, dünyaya hâkim olma ve Tanrı'nın yeryüzünde kurduğu sarsılmaz düzenin devam ettirilebileceği düşüncesi Türkleri dünyaya hâkim olma ideasına yönlendirmiştir. Bu bağlamda çalışmaya, Türklerde devlet kavramının açıklanmasına yer verilerek giriş yapılmıştır. Daha sonra eski Türklerde devletin nasıl tanımlandığı ve devlete hangi özelliklerin yüklendiği Orhun Yazıtları baz alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Türklerde kutsal devlet düşüncesi, yaşanan coğrafya, göçebe hayat, bozkır kültürü gibi siyasi kültürü oluşturan unsurlar temel alınarak tanımlanmaya gayret gösterilmiştir. Bozkır coğrafyasında milletin bağımsızlığı devletin var olması düşüncesine bağlanmıştır. Bu durum Türk siyasi kültüründe, devletin devamlılığının sağlanması gerektiği düşüncesini doğurmuştur. Bu çalışmanın temel varsayımı, Türklerde devletli olmak aynı zamanda kimlik sahibi olmanın izdüşümüdür. Bu doğrultuda, devletli olmak ile milli kimlik bilinci arasındaki ilişki ve Türk kimliğinin oluşmasında "devlet" kavramının nasıl bir fonksiyona sa-

---

* Yüksek Lisans Mezunu, (Yozgat Bozok Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü), satekin11@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1373-1932>.

hip olduğu, bu çalışmanın konusu olmuştur. Bu noktada çalışmanın metodolojik çerçevesini, tarihsel karşılaştırmalı literatür yöntemi oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet kimliği, Milli Kimlik, Türklük

STATE-IDENTITY RELATIONS IN TURKS: STATE IDENTITY

ABSTRACT: The Turks are one of the oldest and most established civilizations starting from Central Asia to the present day and have a state philosophy in which the state is defined as a sacred being. Their geography, steppe culture, religious beliefs and nomadic lifestyles have led them to live in different parts of the World and the establishment of many states in their regions. Under the influence of political culture and state tradition, the idea of dominating the world and maintaining the unshakable order established by God on the earth led the Turks to the idea of dominating the world. Under the influence of political culture and state tradition, the idea of dominating the world and maintaining the unshakable order established by God on the earth led the Turks to the idea of dominating the world. In this context, the study is explained by explaining the concept of state in Turks. Then, how the state was defined in the old Turks and what features were loaded on the state were tried to be explained based on Orkhon Inscriptions. The idea of sacred state in Turks, geography, nomadic life, steppe culture and other elements of political culture have been tried to be defined. This is because the political culture in the Turks has led to the idea that the continuity of the state should be ensured and the independence of the nation in the steppe geography is connected to the idea of the existence of the state. The basic assumption of the study is that being a state in the Turks is also a projection of identity. In this respect, the relationship between statehood and national identity consciousness and the function of "state asında concept in the formation of Turkish identity have been the subject of this study. This point constitutes the methodological framework of the study, the historical comparative literature method.

Key words: State Identity, National Identity, Turkishness

1. GİRİŞ

Kimlik günümüz dünyasında psikoloji, sosyoloji, antropoloji, siyasal bilim gibi birey veya toplumsal yapıyla ilgili olan birçok bilimsel alanda güncelliğini hala korumakta ve en popüler kavramlar arasındaki merkezi konuma sahip olma özelliğini halen devam ettirmektedir.

Kimlik (identity) terimi, aynılığı ve sürekliliği içeren Latince “idem” kökünden ve Fransızca “aynıyet” anlamına gelen “identie” kelimesinden türetilmiştir. Türkçe’de ise kimlik, “kim” soru kökünden türetilmiş olup aynı şekilde zorunlu bir mensubiyeti (aidiyet), aynı olmayı, tek olmayı, hangi kişi olmayı ifade eder. Sosyolojik olarak kimlik var olmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür (Dalbay, 2018: 162). Kimlik bireyin, toplum veya örgütlü herhangi bir yapının nasıl, ne için olduğu ile birlikte aynı zamanda ne ve niçin olmadığının ortaya konması durumları üzerinden tanımlanır.

Kimliği tanımlayan en önemli iki kıstas: süreklilik ve farklılıktır; süreklilik zaman içerisindeki durumu, farklılık ise diğerine, ötekine göre sahip olunan konumu ifade eder. Başka bir ifadeyle, süreklilik kimlik referanslarının geçmişten günümüze kadar gelen ve geleceğe uzanan bir varlık olarak kavranmasından doğar. Bireyler bu sürekliliği zamana yayılmış bir deneyler birikimi aracılığıyla algılar ve sadece kendilerinin veya topluluk üyelerinin anlayabileceği ortak bir amaç etrafında birleşir. Farklılık ise bireysel olarak benlik unsurlarından veya toplumsal olarak da bir kültür, somut bir topırağa bağlılık ve bir toplum oluşturma bilincinden kaynaklanır (Vatandaş, 2010: 17).

Kimliğin farkına varılan ve farkındalık yaratmak için kullanılan bir olgu halini alması, Fransız İhtilali’ne kadar götürülebilir. Kimlik Fransız İhtilali’nin getirdiği ulusçu düşüncelerin ortaya çıkması ile sosyologların ilginç çekmiştir. Her ne kadar ulus, milliyetçilik gibi akımlarla kimlik, sistematik bir şekil aldıysa da kimlik kavramını insanoğlunun kendisine “Ben kimim”, “Ben nereye aitim” sorularını sormasına kadar götürebiliriz (Dalbay, 2018: 162).

Kimlik, kişinin bir insan olarak kendini tanımlayan temel nitelikleri anlaması gibi hususları gösterir ve kısmen tanınma veya tanınmama, çoğu zaman da başkalarının yanlış tanınması yoluyla şekillenir. Dolayısıyla çevredeki insanların veya toplumun onlara kendileriyle ilgili aşağılanan, iğrenç, tiksindirici görülen bir imaj yansıtılmaları halinde, insanların veya grupların zarar görmeleri söz konusu olabileceği gibi, tanınmama yahut yanlış tanınma, insanı, gerçeği yansıtmayan ve çarpıtılmış bir kimliğe hapsederek baskıya dönüştürür (Erincik, 2011: 222). Diğer taraftan kimlik kişinin veya bir sosyal grubun çeşitli mensubiyetlerini açıklayan, onun tanınmasını sağlayan ve gözlemlenebilir özellikler olarak da tanımlanır (Kösoğlu, 2015: 89). Bu özellikler bireyin veya toplumun siyasi, dini, ailevi özellikleri hakkında bilgi vermekte fakat sabit kalmamaktadır. Özellikle her kimliği bir kültür olarak kabul edersek, kültürün zaman içinde değişmeden aynı kalması imkânsız hale gelmektedir.

Çalışmanın temel varsayımı, Türklerde devletli olmak aynı zamanda kimlik sahibi olmanın izdüşümüdür. Bu doğrultuda, devletli olmak ile milli kimlik bilinci arasındaki ilişki ve Türk kimliğinin oluşmasında “devlet” kavramının nasıl bir fonksiyona sahip olduğu, bu çalışmanın konusu olmuştur. Bu noktada çalışmanın metodolojik çerçevesini, tarihsel karşılaştırmalı literatür yöntemi oluşturmaktadır.

2. TÜRKLERDE DEVLET KİMLİK İLİŞKİSİ: DEVLET KİMLİĞİ

Bir devlet haline gelmenin en müstesna özelliği, halkın yaşamasının, hayatının devam ettirilmesinin sağlandığı, her türlü işlerinin görüldüğü, sorunların çözüldüğü bir teşkilata sahip olmaktır. Zira devletin içerisinde yaşayan bireyleri daha mesut kılmak için belirli bir düzene ve aynı zamanda teşkilata ihtiyaç vardır. Bu teşkilat yapısı devletin milli şuur, adalet, egemenlik gibi konularının tamamlayıcısı, düzen ve disiplini sağlayan unsurdur (Baykara, 2001:169).

TÜRKLERDE DEVLET-KİMLİK İLİŞKİSİ: DEVLET KİMLİĞİ

Devlet teşkilatı din, töre, coğrafi ve iktisadi yapı, hayat tarzı ve benzerleriyle yakından ilgilidir. Türklerin büyük bir kısmı geçimini hayvancılıktan sağladığı için yağmuru, yeşil alanları, kışın ılık bölgeleri, yazın yaylaları kovalamak zorunda kaldıklarından, devamlı olarak göç halinde bulunuyorlardı. Nüfusu kendilerinden çok fazla olan Çin Devleti'nin asimilasyon politikası ve Çin'e karşı bağımsızlıklarını kaybetme tehlikesinin varlığı, yerleşik hayat tercihlerini önlüyordu. Göç halinde yaşayabilme, bozkırda dağılıp yok olmamak için teşkilatlanmak önemli idi. Yaşamın devamı için sık sık karşılaşılan çatışmalar ve birlikte yaşamının dokuduğu oymaklar, gittikçe gelişen oymağa bağlılık şuurunun da Türklerde teşkilatçılığı mili bir özellik haline getirdiğinin üzerinde çok durulmuştur (Özdemir, 2017: 65).

Türklerin en bariz özelliklerinden birisi güçlü bir teşkilatçılık yeteneğine sahip olmalarıdır. Yaşanılan coğrafya ve hayat tarzı onları hürriyete, bağımsızlığa alıştırdığı için tarihsel süreçte Türklerin devletsiz kaldığı bir zaman diliminin olmadığı görülmektedir. Dünyada her daim bir veya birkaç Türk devleti bulunmuş veya yıkılan devletin devamı niteliğinde başka bir devlet kurulmuştur. Türkler devlet kurma sürecinde en büyük desteği Tanrı'dan almıştır. Çünkü tanrı yeryüzünde Türk milletini diğer milletler üzerinde egemenlik kurmak ve yönetmek için göndermişti. Türkler, farklı milletler üzerinde kuracakları egemenliği ancak güçlü bir devlet düşüncesi ile gerçekleştirebilirlerdi (Güngör, 1997: 51).

Orta Asya'da senelerce aynı hayat tarzını yaşayan ve aynı tehlikeler içinde yaşamını idame ettiren Türk milleti, şehirlerde veya surlarla çevrili yerlerde yaşayan topluluklardan farklı bir teşkilatlanma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda, Türklerde istiklal ve egemenlik duygusunun temeli Türk kültüründe yatmaktadır. Bozkır kültüründe yaşayan Türkler daima yer değiştirme imkânına sahipti. Bu imkân onu, yaşama ihtiyaçlarını topraktan karşılayan, bu ihtiyacı için toprağını terk edemeyen köylü durumuna düşmekten uzat tutuyordu. Baskı ve işgaller karşısında boyun eğen ve işgal eden boya katılmak zorunda kalan köylünün aksine, Bozkır insanı, geçim va-

sıtası olan hayvanlarını sürerek başka iklimlerde özgürlüğünü devam ettirmiştir (Kafesoğlu, 2016: 225). Özgür yaşama alışkanlığı sonucu oluşan bağımsızlık anlayışı küçükten büyüğe herkesin içine işlemiş ve Türkler için vazgeçilmez bir amaç olmuştur. (Çandarlıoğlu, 2003: 94). Yıkılan Türk devletlerinin yerine sürekli yeni devletler kurulmuş ve Türklerde bağımsızlık anlayışı her daim kendini canlı tutmuştur.

3. TÜRKLERDE DEVLET-KİMLİK İLİŞKİSİNİ OLUŞTURAN MADDİ FAKTÖRLER

3.1. Bozkır Kültürü

Sert bozkır coğrafyasında hayat şartları acımasızdı ve ancak bir topluluk etrafında birleşen ve topluluk yasalarına uyan bireyler sağ kalabilirdi. Bu bölge 1200-1400 metre arasında değişen yüksekliklerde yaylalara sahipti. Büyük çöküntüler ve yükseltilerden oluşan bu arazide Altay dağlarının yüksekliği 4600 metreye yakındı. Yağışların az olduğu bu bölgede kıtlıklar yaşanır, kışın soğuklar şiddetlenir ve nehirler buz tutardı. Böyle bir coğrafyada yaşamanın yolu güçlü bir teşkilat yapısından geçirdi. Türkler bu coğrafyada uzun yıllar egemenlik kurduklarından kendilerini “güçlüler” olarak adlandırmışlardır (Roux, 2004: 119).

Bozkırın geniş ve uzun tarihi, en güzel otlakları ele geçirmek için mücadele eden, itişip kalkışan ve bazı durumlarda gezinmeleri asırlar süren hayvan sürülerini yaylak ve kışlıklar arasında getirip götüren Türk-Moğol kavimlerinin tarihinden ibarettir. Bozkır tabiatı ve zor koşulları o uçsuz bucaksız bozkırlarda at sürmek için gerekli her şeyi, fiziki yapıyı ve hayat tarzını vermeyi de ihmal etmemiştir (Rene, 1980: 14).

Bozkır coğrafyası ve zorlu iklim şartları Türk yaşayışı, düşünce tarzı, inancı, dünya görüşü kısaca “Türk kültürüne” yön verici etkiler bırakmıştır. Toplumlar kendi içerisinde görülen her türlü kültür belirtisini kabul etmemekle birlikte, kendi yaşam tarzına uygun olanları benimsemektedir. Binlerce yıllık Türk tarihinin geçtiği bu coğrafyanın Türkler üzerinde bir etki bırakacağı muhakkaktır.

TÜRKLERDE DEVLET-KİMLİK İLİŞKİSİ: DEVLET KİMLİĞİ

Türk toplumlarının kendilerine mahsus bu kültür tipi “Bozkır kültürü” olarak ifade edilmektedir (Balıcı, 2018: 73).

Bozkır kültüründe göçebe kültürünün devam etmesinde hayvancılık faaliyetleri ile birlikte nüfusu kendilerinden çok olan Çin’e karşı bağımsızlıklarını koruyamamak, esaretlerini kaybetmek korkusu Türk toplumlarının yerleşik hayat anlayışı tercih etmemelerinde etkili olmuştur (Özdemir, 2017: 65). Bu yüzden bağımsızlığın yolu sürekli göç etmekten geçirdi. Göçebe kültüründe düşmanın ne zaman görüneceği, saldıracağı belli olmadığından oba halkı oba reisinin isteklerine göre teşkilatlanır, bu amaçla dâhil olduğu toplumun kimliğine bağlı kalmaya çalışırdı.

Toplumlar yaşadıkları coğrafyanın etkisi altındadırlar. Bu yüzden Orta Asya’nın bozkırlarında tarih sahnesine çıkan ilk Türkler, kültürel ve siyasal teşkilatlanmalarını bozkır kültüründen esinlenerek şekillendirmişlerdir. Bozkır kültürün etkisiyle meydana getirilen ve şekillenen Türk Kimliğinin merkezinde Türk Devlet’i vardır. Bozkır coğrafyasında özgürce dolaşmanın yolu bir topluluğa dâhil olmakla ve bu topluluğun kurduğu bir devletle gerçekleşebilirdi. Bozkır coğrafyasının sert ikliminde hayatını idame ettiren toplulukların geçim kaynağı hayvancılık ve yağma üzerine kuruluydu. İlk Türk devletlerinde doğal bir devlet sınırının olmaması, toplumun yağma tehlikesine karşı korunmasız hale gelmesine sebep olurdu. Düşmanın ne zaman ve nerede karşısına çıkacağı belli olmadığından, yaşamak için savaşmaya hazır olunmalıydı. Bu amaçla disiplin ve düzen önemli birer etkendi (Özdemir, 2017: 29).

Eski Türk toplumlarında Bozkır kültürü diye ifade ettiğimiz kültür tipinin merkezinde at yetiştiriciliği ve çobanlık faaliyetleri bulunsa da Bozkır kültürünün çetin hayat koşulları Türk devlet anlayışının şekillenmesinde büyük etki yapmıştır. Atın evcilleştirilip Türk toplumlarında bozkır coğrafyasında kullanılmasıyla birlikte geniş otlaklarda hayvan sürülerinin kollanması ve takip edilmesi kolaylaşmıştır. İlkönce binicilik alanında kullanılan at manevra ve hız özelliği sayesinde kısa zaman içerisinde askeri değer kazanarak “Bozkır Savaşçılığı”nın temeli olmuştur (Durmuş, 2016: 85). At kül-

türü ile birlikte gelişen demircilik faaliyetleri savaş ile ilgili silahların yapılmasını kolaylaştırmış, Türk topluluklarının Orta Asya'da uzun yıllar hüküm sürmelerini sağlamıştır. At sayesinde Türkler sürat kavramı ile tanışmış, komşuları üzerinde tesis ettikleri hâkimiyet ile dünyanın ilk fatihleri olmuşlardır (Kafesoğlu, 1970: 2).

3.2. Aile, Boy, Bodun

Türklerde toplumun temeli aile idi. Eski Türklerde aile kan akrabalığına dayanır. Aile genellikle anne, baba ve çocuklardan oluşur. Türk ailesinde kadınlar, erkeklerle hemen hemen aynı haklara sahiptiler. Evlenen kız evlatları aile mirasından kendi üzerine düşen hakları alarak evlenir ve aile kurardı (Güngör,1997: 53).

Türk ailesi tip olarak geniş aile şeklinde görülse de, Türk ailesinin küçük aile tipinde olduğu daha doğrudur. Çünkü Türk ailesi Yunan'daki "genose" ve Roma imparatorluğunda görülen "zad-ruga" tipi ailelerinden farklıdır. Türk aile tipi liderlerin hane halkına köle gibi davrandığı ve aile bireylerinin reisin birer mülkü olarak görüldüğü aile tipinden farklıdır. Türk aile yapısında eşitlik ve ortaklık esastır. Ortaklık, aile içinde olduğu gibi aileler arasında da görülür. Otlaklar ve hayvanlar ortak mülktür (Kafesoğlu, 2016:220).

Türklerde sosyal yapının temelinde, toplumun çekirdeği olan aile vardır. Türk ailesi kan akrabalığı esasına dayanırdı. Aile yapısına verilen önem sayesinde dünyanın dört tarafına dağılan Türkler, varlıklarını korumayı başarmışlardır (Balcı, 2018: 80).

Türk ailesi, birçok yönüyle devlet teşkilatı ve siyasi sistemin temeli olmuştur. Çünkü birçok açıdan aile ile devlet arasında benzerlikler vardır. Dünyanın neresinde olursa olsun varlığını devam ettiren Türk aileleri Türk devletinin devamlılığı için çalışmışlardır. Türk devleti adeta ailenin gelişmiş halidir. Türk ailesinin başında aile reisi olarak ailenin en yaşlı üyesi bulunur ve tüm aile onun emindedir. Devlet ailenin bir genişlemesidir. Bozkır coğrafyasının sert hayat koşullarına karşı hayatlarını sürdürmek isteyen toplumların mücadele etmesi gerekirdi. Türk ailesi bu mücadele gücünden yoksun olan kadınları ve çocukları korumayı gaye etmiştir. Türk ailesinin bu özelliği Türk devletinin bir özelliği haline gelmiştir. Türk devletinin bu anlayıştan yola çıkarak babalık görevini üstlendiği

TÜRKLERDE DEVLET-KİMLİK İLİŞKİSİ: DEVLET KİMLİĞİ

öne sürülmüştür (Özdemir, 2017: 30). Bu babalık vasfı, Türk aile sisteminin sosyal, siyasi hemen hemen bütün kuruluşlarına ve fertlerinin davranışlarına yansımalarının bir sonucu olmuştur. Eski Türk devletlerinde adalet, hürriyet ve istiklal gibi konularda ve insanları yönetmeye yönelik sosyal davranışlarda, bütün bu saydıklarımızı yerine getirme ve korumakla görevli olan devletin “baba” kavramı ile anılmasının temelini Türk ailesinin ana, baba ve evlat arasındaki ilişkilerinde görmek mümkündür. Türk aile anlayışına göre aile reisi, öncelikli olarak hane halkını düşman tehlikesinden, kötü alışkanlık ve işlerden korumalı, ailesinin tüm fertlerini gerekli olgunluğa ulaştırmalı ve onları eğitmelidir. Aile reisi ailesinin sağlığını korumalıdır. Kendi ailesinden başlayarak toplumdaki bireylere eşit davranmalıdır (Kafesoğlu, 2016:221).

İlk Türk toplumlarının oluşmasında aile bağlılığının yanı sıra, karşılaşılan sorunlar, tehlikelere karşı koruyabilmek ihtiyacından kaynaklanan bir araya gelme ve geçimi kolayca sağlayabilme düşüncesi gibi faktörler rol oynamıştır. Ailelerin bir araya gelmesiyle “boy”, eski Türkler’de “bod” gibi siyasi bir örgütlenme ortaya çıkmıştır. Kaşgarlı Mahmud, Oğuzca bir kelime olan boyun “kavim, kabile, aşiret” anlamında olduğunu belirtmiştir. Boy içindeki sorunları çözmek, dayanışmayı artırmak, hak ve adaleti sağlamak üzere boyun başında görevli bir boy beyi bulunurdu. Boy beyi sadece boy içindeki sorunlarla uğraşmaz boy ile devlet arasındaki ilişkileri kontrol eder, gerektiğinde boyun menfaatleri için devlete isyan ederdi (Balcı, 2018: 86).

Siyasi bir örgütlenme olan boy, aralarında dil birliği olan ailelerin bir araya gelmesiyle oluşurdu. Kendi toprakları ve savaşçıları vardı. Malları başka topluluklarından farklı ve özel damgaları ile ayırt edilmekteydi. Aile ve soyların temsilcileri seçici heyeti meydana getirirdi. Bu heyet eski Türk devletlerinde mevcut meclislerin, ilk küçük örnekleridir. Bu heyet boy beyini seçmekle görevliydi. Boy içinden cesareti, mali kudreti ve doğruluğu ile tanınan kimseler arasından boy beyi seçilirdi (Çandarlıoğlu, 2003: 93).

Boyların büyümesi sonucunda daha büyük bir siyasi örgütlenme biçimi olan bodun ortaya çıkmıştır. Bodun kısaca boylar birliği olarak da tanımlanabilmektedir. Boyun başında boyun büyüklüğü, arazinin genişliği, halkın çokluğuna göre yabgu, şad, ilteber gibi unvanlar taşıyan yöneticiler vardı. Bodun bağımsız olabileceği gibi bir devletetabii olabilirdi. Boylar genellikle soy ve dil birliğine sahip oldukları halde, bodunların daha ziyade, boyların sadece sıkı işbirliğinin neticesine meydana gelen siyasi topluluklar olduğu anlaşılmaktadır (Kafesoğlu, 2016:223).

Bir boy, savaş ya da başka bir yolla nüfuz kazanmışsa, onun beyi, boylar birliği olan bodunun başbuğu olurdu. Boyun büyüüp, askeri gücü ve arazinin genişlemesiyle, birliğin sosyal, ekonomik birliğini ve statüsünün devamlılığını koruyabilmek için, boy beyinin ailesi “sülale” sıfatı kazanmaktaydı. Seçime ancak olağanüstü hallerde gidilmekteydi (Özdemir, 2017: 87).

Türk ailesi ile başlayan siyasi örgütlenme zamanla genişlemiş ve güçlenmiştir. Kan birliğine dayanan Türk ailesi zamanla bir araya gelmiş, bozkır kültürünün tehlikelerinden korunmak üzere aile birliğini oluşturmuştur. Aile birliğinin genişlemesi ile birlikte boy, boyların zamanla büyümesi teşkilatlanması sonucunda devletin ilk aşaması olan budunlar ortaya çıkmıştır. Türk devleti neticede en küçük toplumsal birim olan ailenin büyümesi, boy ve budun gibi safhalardan geçmesiyle ulaşılan bir sonuçtur. Bu nedenle devletin birçok özelliği Türk ailesinin iç ve dış ilişkilerinden gelen özelliklerdir.

3.3. Sosyal Tabaka

Eski Türkler bozkırın uçsuz bucaksız topraklarını at üzerinde boydan boya gezerek kendilerine özgür bir kültür yapısı geliştirmişlerdir. Bozkır kültürünün getirdiği sert hayat koşulları, karşı karşıya kaldıkları sorunlar, üyesi oldukları toplumlar, karşılaştıkları farklı medeniyetler Türk devlet anlayışının şekillenmesini sağlamıştır. Türk toplumunun sürekli göç halinde olması, toprağa bağlı olmamasından dolayı Avrupa’da ortaya çıkan aristokrat sınıfı gibi farklı bir sınıf ortaya çıkmamıştır. Türk toplumlarında halk ve

TÜRKLERDE DEVLET-KİMLİK İLİŞKİSİ: DEVLET KİMLİĞİ

beyler gibi iki zümre bulunmaktaydı. Birde bunların üstünde buyruklar, yüksek rütbeli devlet ricali sayılan tutun, çur, tar ve tarkan vardır. Sonra da hükümdar ailesinden teğinler, hakanın vekili yabgu, şad ve hepsinin üzerinde hakan yer alırdı. Bu unvanlar kalıcı olmamakla beraber yönetimle ilgili yetkileri ifade etmektedir. Bu kişiler yönetici zümreden olsalar bile, vergi, cezalardan ve diğer yükümlülüklerden muaf değillerdi (Özdemir, 2017: 237).

Türk toplumunda sınıf olarak bey ve halk vardı. Halk sınıfından olan biri büyük bir başarı kazandığı zaman bey sınıfına yükselirdi. Aynı zamanda bey olan biri beyliğin gerektirdiği özellikleri kaybederse, halkına kötü davranırsa beyliği son bulurdu. Ortaçağ Avrupa'sında olduğu gibi aristokrasi ve halk arasındaki ilişkiden farklıydı. Halk ve bey bozkır coğrafyasında aralarında bir uyum olacak şekilde toplumu oluşturdular. Kutadgu-Bilig'deki hükümdara ait şu sözler sınıf farkı gözetilmediğinin delilidir: "Ben işleri doğruluk ile hallederim; insanları bey ya da kul olarak ayırmam." ifadesi Bey ile Halk arasındaki ilişkiyi göstermektedir (Balcı, 2018: 106).

4. DEVLET VE KİMLİK İLİŞKİSİNİN MANEVİ UNSURLARI

4.1. Töre

İnsanların birbiriyle ilişkilerini düzenleyen, toplum içindeki yerini ve sahip olduğu hakları belirleyen, bazı kurallar mevcuttur. Eski Türk devlet anlayışının şekillenmesi, devlet ve insan arasındaki ilişkileri düzenlenmesinde etkili bu kurallar töre olmuştur. Eski Türk tarihi araştırmalarında Töre'ye "kanun" anlamı verip bu kaynaklara bakmak eğilimi baskındır (Başer, 2015: 108). Ziya Gökalp töreyi her ne kadar kanun olarak tanımlamışsa da törenin kanun gibi sadece yazılı kaynakları ifade etmediğini dile getirmiştir. Töre, yazılı kaynaklarla birlikte yazılı olmayan teamülleri de ifade eder. Bu yüzden Töre eski Türklere atalarından kalan bu kuralların bir araya toplanmış halini ifade eder. Buradan yola çıkarak Gökalp töre kelimesini Türk kelimesiyle aynı cevherde olabileceğini söylemektedir (Gökalp, 1976: 14). Kafesoğlu ise, töreyi kanun anlamında

kullanmış ve töreyi Türk sosyal hayatını düzenleyen mecburi kaideler olarak tanımlamıştır (Kafesoğlu, 2016:237).

Bütün bozkır toplumlarında binlerce seneden beri yaşayan bir töre vardır. Büyük Türk hükümdarlarının bizzat kendileri, halkın sosyal yapısında yaşayan bu törelere tabi olmuşlardır. Bu kanunlar bizzat ataların yüzyıllarca süren ve biriktirilen düşüncelerinin neticesinde ortaya çıkmıştır. Türk beyleri, devlet ve milletleri eskiden beri var olan töreye tabi kaldıkça, Türk cemiyet ve devlet hayatı tam yolunda ve normal olarak cereyan ediyor demektir; hükümdardan istenen de ancak bu törenin yürürlüğünü temin etmektir (Togan, 1981: 195).

Türk töresinin oluşumunda Orta Asya'nın göçebe yaşamının etkisi büyük olmuştur. Devletlerin kuruluş ve yıkılış süreleri teşkilat yapılarına göre uzun veya kısa olabilmekteydi. Devletin uzun yıllar ayakta kalması için kesin ve katı kanunlara ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu kanunların bir düzen için yürütülmesine Türk Töresi denmekteydi. Türkler etrafları daima düşmanla çevrili bir hayat yaşadıkları için teşkilatlı, disiplinli bir şekilde birlik ve beraberlik içinde yaşamak zorundaydılar. Bu yüzden Türk ülkesinde düzeni sağlayan töre her şeyden önce gelirdi.

Töre yazılı hukuk kuralları değildi. Atalardan kalan bu kurallar bütünü Türk örf ve adet olarak sağlam bir şekilde yerleşmişti. Orhun Abidelerinde töresiz bir devletin var olamayacağı belirtilmiştir. Kurulan Türk devletleri bu düşünce çerçevesinde kurulmuş ve töreye uygun olarak yönetilmiştir. Kağanlar emirlerini, yargıçlar da kararlarını töreye göre vermiştir. Hakan töre kurallarına uymak zorunda kaldığından halka karşı görevlerini yerine getirmek ve halkına iyi davranmak zorundaydı. Böylece halk doğrudan doğruya törenin himayesi altındaydı (Hassan, 2015:122). Türk töresi, alanına göre oldukça sert ve kesin hükümler ihtiva etmiştir. Cezalar çok ağır olmasına rağmen, töre Türk cemiyetinin bel kemiği olduğundan, hiç kimse cezalara ya da oranlarına itiraz etmemiştir. Törenin daima doğru ve adaletli olanı emrettiğini herkes en baştan kabul etmiştir. Çünkü töre, milletin binlerce yıllık hayat birikimlerinden

TÜRKLERDE DEVLET-KİMLİK İLİŞKİSİ: DEVLET KİMLİĞİ

süzülerek gelmiş kurallar bütünüdür. Türklerin birlik beraberlik içinde yaşamasını sağlayan en önemli unsur töredir. Töre, her şeyden önce gelir ve sosyal nizamı oluşturur ve aynı zamanda devlet bütünlüğünü sağlardı (Güngör, 1997: 57). Böylelikle töre, ahlaki, sosyal, siyasi birçok kural koymuş, müesseselere kaynaklık etmiş, insanlığa kendi hakikatlerini bildirmek ve onları huzur, refah içinde yaşatmak maksadıyla devlet gibi insanlığa en büyük faydayı getiren yüksek bir merkez müessese meydana getirmiştir. Yani törenin devleti de, insanı kendi hakikatine götürmek maksadının bir aracıdır (Tatar ve Tatar, 2005: 277).

Orhun Abidelerinde töre ve il sürekli birlikte zikredilmiştir: *“üstte mavi gök, altta yağız yer kıldında, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumın Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini töresini tutu vermiş, düzenleyi vermiş”* (Ergin, 2016: 41). Burada il devlet anlamında töre ise kanun anlamında kullanılmıştır. Türk devleti töresiz, kanunsuz olamazdı. Kanunun olduğu yerde halk kendini devlete yakın bulur, içinde yaşadığı devleti sahiplenirdi (Gökçalp, 1977: 14).

Törenin anayasa niteliğinde değişmeyen bazı ilkeleri vardır. Kutadgu Bilig’de bunların “Könilik” (adalet), “Uzluk” (iyilik, faydalık), “Tüzlük” (eşitlik) ve “Kişilik” (insanlık, evrensellik) olduğu anlaşılmaktadır. Devletin adil, iyi bir toplumun faydasına olması töreye göre hükümdarın devletinin uzun ömürlü olmasının temel kuralıydı. Devlet töreye uydukça ayakta kalır ve uzun ömürlü olurdu. Bu yüzden Türk milleti devlet ve töreye saygı duyar devlet ve töreyi beraber zikrederdi. Türk töresi de adalet anlayışının bir sonucu olarak bütün insanlara eşit uygulanırdı (Balcı, 2018: 144-145).

Orhun Abidelerinde *“Öyle kazanılmış, düzene sokulmuş ilimiz, töremiz vardı. Türk, Oğuz beyleri, milleti, işitin: Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilecekti? Türk milleti vazgeç, pişman ol! Disiplinsizliğinden dolayı, beslemiş olan bilgili kağanınla, hür ve müstakil iyi iline kendin hata ettin, kötü hale saktun.”* denilmektedir (Ergin, 2016: 49). Türk töresinin kaybedilmesi veya Türk töresine karşı gelmek, devletin yıkılması ve Türk milletinin

yok olması için bir neden olarak görülüyordu. Töre devletin oturduğu temel düzendi. Türk töresi Türk milletinin düşünce ve tarihini içine işlemiş ve onları kendi düzeni içine almıştı. Çünkü yalnızca töre ile devletin var olması imkânsızdı. Bundan dolayı milletin töreyi bilmesi, benimsemesi ve ona uymuş olması gerekirdi (Ögel, 2016: 282).

Töre ilk Türk toplumlarında ortaya çıkmışsa da dönemin şartlarına ve ihtiyacına göre zamanla değişmiş veya değiştirilmiştir. Bu değişim hareketi millet veya kağan eliyle olmuştur. Eski Orta Asya Türk toplumunda hukuk kurallarının ortaya çıkışında üç yoldan bahsedilebilir: Kağan eski Türk hukukunda yasamanın bir kaynağı sayılırdı. Bu yüzden başa geçen kağan töreyi bir nebze olsa da düzenlerdi. Eski Türk Orta Asya devlet sisteminde kağanın hukuk kuralı koyma görevi, ülkeyi düzenleme, idare etme ve halkı bir arada tutma ödevinin bir sonucudur. Kağan töreyi düzenlerken bu görevi şahsi düşüncelerine göre değil Tanrı'dan aldığı Kut düşüncesine uygun olarak yapmıştır. İkinci yol ise kurultaylar tarafından alınan kararlardır. Kurultay eski Türk devletlerinde büyük bir öneme sahipti. Üçüncü yol ise Türk toplumlarında zamanla meydana gelen, yavaş yavaş ve kendiliğinden oluşan kurallar, kağanın kabul ettiği nispette Türk Töresinden sayılırdı (Pamir, 2009: 363-368).

İlk Türk Devletlerinden beri görülen ve siyasi telakki hedefini güçlendiren siyasi erkin denetlenmesi töre ile olmaktadır. İlk Türk devletlerinde İslamiyet öncesinde bu denetleme töre ile olmuşken İslamiyet'in kabulüyle birlikte bu durum etkisini devam ettirmiş, zamanla İslami kurallar ışığında "töre", yani yazısız anayasal kurallar, mahiyet ve içeriğinden olmasa da kapsamından tedrici olarak uzaklaşarak, örfi hukuka doğru evrilmeye başlamıştır. Bu evrilme, gerek hâkimiyet sahasına gerekse güçlü devlet yapısına süreklilik katmıştır. Türk töresi ilk Türk devletlerinde ortaya çıkmışsa da yıkılan devletin devamında Türk töresi çerçevesinde yerine başka bir devlet kurulmuştur. Türk töresi sürekliliğini her Türk devleti döneminde sağlamıştır (Coşkun, 2016:129-130).

4.2.Kut Anlayışı

Devlet hukuki bakımından emretme hak ve yetkileri ile emri tatbik etmek kudretine sahip yüksek bir düzendir. Bu düzeni zorbalıktan ayıran nokta ona itaat eden toplumun hâkimiyeti meşru olarak kabul etmesidir. Meşruiyet topluluklara göre değişiklik arz etmekle birlikte hâkimiyetlerinin kaynağını esas alarak, gelenekçi, kanuni ve karizmatik olmak üzere üçe ayırmak mümkündür. Gelenekçi hâkimiyette meşruiyet kaynağı, eskiden beri süre gelen ve değişmeyeceğine inanılan düzenin kutsallığını benimsemeye dayanır. Kanuni hâkimiyette hükümdarlığın şartları ve koşulları kanunla tespit edilir. Karizmatik hâkimiyette ise hâkimiyetin, hükümdarın Tanrı tarafından üstün vasıflarla donatıldığına ve yönetme yetkisinin bu vasıflardan kaynaklandığı kabul edilir (Özdemir, 2017: 46).

Eski Türk hükümdarlık görüşü, hükümdarlık yetki ve kudretinin kendilerine Tanrı tarafından bağışlandığına inanılan karizmatik bir tip olarak kabul edilmiştir. Asya Hun imparatorunun unvanı: “Gök-Tanrı’nın, güneşin, ayın tahta çıkardığı Tanrı kut’u Tanhu” idi. Asya Hun Devleti Tanhusu şöyle diyordu: “Benim hükümdar olmam Tanrı tarafından kararlaştırıldı”. Bu gibi unvanların kullanılması Türk hükümdarın tanrı tarafından seçildiğinin bir göstergesiydi. Bozkır Türk hükümdarı Tanrı tarafından kut ve ülüg ile donatıldığından işbaşına gelmekteydi. Türk hakanı adeta göğün yeryüzündeki temsilcisidir (Kafesoğlu, 2016:239-240). Bu görüş diğer Türk devletlerinde de görülmüştür. Uygur hakanları da eski Türk kağanları gibi hâkimiyet anlayışını Tanrı’ya bağlamışlardır. Bundan dolayı “Gök ve Ay Tanrı’da kut bulmuş” gibi unvanlarla kendilerini tanıtmışlardır (Balci, 2018: 124). Orhun Abidelerinde ise Bilge Kağan’ın yönetme yetkisinin Tanrı tarafından verildiğini şöyle anlatılmaktadır: “Tanrı gibi gökte olmuş, Türk Bilge Kağan” (Ergin, 2016:89). “Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı ile annem hatunu tahta oturttu” (Ergin, 2016: 74-75).“Tanrı buyurduğu için, devletli olduğum için kağan oturdum” (Ergin, 2016:91).Bu tarihi kayıtlar gösteriyor ki, Eski Türk devletlerinde yönetme hakkı “Kut” ile ifade ediliyordu.

Eski Türk kitabelerinde evren düzeninin yani dünyanın ve toplumun organizasyonunun ve insanın kaderinin Tanrı'ya bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan, daha Göktürkler döneminde rastlanan şekli altında, Türklerde Gök Tanrı'nın en azından kavram olarak yaratıcı ve her şeye gücü yeten Tanrı şeklinde idrak edildiğini ifade etmek gerekiyor. Nitekim böyle olduğu içindir ki, Türklerde siyasi iktidar ve hâkimiyet kaynağını Tanrı'dan almaktadır (Enver ve Güngör, 2003: 61). Yönetme hakkını Tanrı'dan alan Türk Kağanları İnsanı vasıfları olarak üstün olmuşlardır. Kut bulan kağan bu yetkisiyle yönettiği toplumun üzerinde değildi. Kağanlar da insanoğlu idiler. İnsanoğlu ise, diğer varlıklar gibi yaratılmıştı. İlk önce yukarıda gök, aşağıda ise yer yaratılmıştı. İkisi arasında insanoğlu, kişiöğlü yaratılmış, kağan da bir insanoğluydu (Ögel, 2016: 75). Türk mitolojisine benzer şekilde diğer milletlerde görülen kralın şahsının da ilahi olarak kabul edilen inançlardan farklı olarak; kral hata yapmaz, kral masumdur düşüncesi yoktur. Türk inanç sisteminde ilahi olan kağan değil görevlendirmedir. Hakan olmak o kişi için nasip, kaderdir (Özdemir, 2017: 50).

Kutadgu Bilig'de Kut'un tabiatı gereği kararsız olduğunu, kut alan kağanın kut geldiğinde emniyet hissine kapılmasının yanlış olduğu yazar. Kutadgu Bilig'de kutun nitelikleri şöyle ifade edilir. "Akarsu ve güzel söz gibi kut da durmadan dünyayı dolaşır. Kut'a inanılmaz, o vefasız ve dönektir; yürürken ucuverir, ayağı kaygandır." (Başer, 2015:63). Kut gelip geçici olduğundan kağanlar bu bilinçle Tanrı tarafından verilen yönetme hakkını elinde tutmak için çalışmışlardır. Bu inanç sadece kağanlara değil, bütün Türk milletine hâkimdi. Milletin inancına göre, Tanrı tarafından verilen Kut'a sahip olan yönetme hakkını kazandığından tahta çıkardı; görevlerini yaptığı sürece tahta kalmaya devam ederdi, görevinde başarılı olamadığı zaman Tanrı tarafından bağışlanan kut geri alındığından kağanlığı sona erer, tahttan indirilirdi. İkinci Gök-Türk Devleti'nde Oğuz isyanları başladığında tahtta oturan İnal Hakan isyanı bastıramadığından, "*Kutu taplamadı*" inancıyla tahttan indirilmiştir (Özdemir, 2017: 49).

TÜRKLERDE DEVLET-KİMLİK İLİŞKİSİ: DEVLET KİMLİĞİ

Yusuf Has Hacib'in eserinde, "*Bey anasından doğarken beylikle doğar.*", "*Babası bey ise oğul da bey doğar ve oda babaları gibi bey olur.*" ibareler kullanılmıştır. Türklerde, yöneticilerinden hiçbiri seçme yoluyla tahta oturmamış ve hakanlık hiçbir zaman seçim yoluyla kazanılmamıştır. Türk hâkimiyet düşüncesinde kutun babadan oğula geçtiği kabul edildiğinden Türk devlet geleneğine göre kut kağanın tüm ailesine verilmiş sayılıyordu. Tüm aile üyelerinin tahta geçme hakkı vardı (Balcı, 2018: 125).

Devlet yönetme yetkisi bütün aile mensuplarına verilmiştir ve bu durum göçebe inanç ve düşünüş biçiminde hakanlık yetkisinin göğe ait olması ve tanrısallığı anlayışı ile ilgilidir. İşte bu nedendir ki, eski Türk geleneklerinde kağan ailesinin ya da hanedanının kutsallığı açık olarak görülmektedir. Öyle ki hükümdar ailesine ya da hanedana mensup olanların kanının akıtılması yasaktı ve Türkler Müslüman olduktan sonra da bu düşünce devam etmiş hatta Osmanlı hanedanı için de geçerliliğini korumuştur. Hükümdar ailesine mensup bir kişinin öldürülmesi gerektiğinde kanlarının kutsal sayıldığından akmaması için kendi oklarının kirişi ile boğulurlardı (Arslan, 1987: 59).

Kut, halkı hükümdara karşı korurdu. Türk halkını korumak amacıyla, zalim ve liyakatsiz hükümdarların yönetme hakkı elinden alınırdı. Kut kalıcı olmadığından kağan görevini yerine getirmediğinden halkın direnme hakkı olduğundan, kağan tarafından tahttan indirilirdi. Hükümdar olan kişi, Tanrı'yla uyum içinde olmak zorundadır. Eski Türk devletinde siyasi iktidar kavramı "Kut" tabiriyle ifade edildiğinden dolayı hükümdar kutluktur. O ulu Tanrı'dan kut bulmuştur. Kut sahibi olmanın göstergesi ise, hükümdarın halkın sorunlarını çözmesi, güçlü bir devlet yapısı kurmak ve savaşları kazanarak toplumu memnun etmesidir (Durgun, 2014; 19).

Tanrı devlet yönetiminin en önemli denetleyicisidir. Türk töresinin temel ilkesi olarak kabul edilen Tanrı buyruklarına uymadığında, Tanrı hem hakanı hem de halkı cezalandırmaktadır. Gök-türklerin Çin'den ayrılarak, bağımsız bir devlet kurlmaları, Gök-

Tanrı'nın iradesi ile gerçekleşmiş; hükümdar onlara Tanrı tarafından verilmiş; ancak, halk Kağanı terk edip Çinlilere boyun eğdiği için Tanrı şu emri iletmiştir: “*Ö! Türk halkı öldü, imha oldu, yok oldu.*” Devletin bağımsızlığının yolu hükümdarın başarısına bağlanmış, toplumsal varoluşun devletle ilgili olduğunu gören halk, hükümdarın tasavvurunda olan temel değerlere bağlı kalmasını ve onlara göre eylemde bulunmasını beklemiştir (Bıçak, 2013: 81).

4.3.Cihan Hâkimiyeti Anlayışı

Dünyada birçok milletler ayrı ayrı devletler kurmuşlardır. Bazı milletler ise tarihte bir tane devlet kurabilmiş ya da devlet kuramadan başka devletlerin buyruğu altında yaşamışlardır. Kurulan tek bir devletin tarihi yazılabiliyordu; fakat o milletin kalbine ve kültürüne devlet kurma ve yönetme geleneği bir türlü girememiştir. Antik Yunan siteleri gibi küçük şehirlere sıkışıp kalan insanlarda devlet fikri ancak bir teori olarak kalabilmişti. Orta Asya, Çin, Roma gibi büyük devlet ve toplumlarda devlet fikri, ortaya çıkışı ve şeklini aile inancı ve kuruluşlarından alarak gelişmiştir. Bu yüzden bir devlet yıkılsa bile, ailenin ve kişilerin kalbine ve iliklerine kadar işlemiş olan bu köklü devlet geleneği sebebi ile yeni bir devletin kuruluşu olağan bir iş haline gelmişti. Devlet fikri ve anlayışı, geleneklerin ve dinsel inanışların temelinde yatar (Ögel, 2010: 269).

Türklerin evren ve evrenin yaratılışı görüşü, tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren kimliği, coğrafyası, siyaseti ve tarihi konularında merkezi bir öneme sahiptir. Sert ve acımasız olan bozkır coğrafyasından başlayıp, Avrupa kapılarına kadar uzanan yaşam öyküsü, farklı inanç ve dünya görüşlerini Türk kültür ve dünya görüşüne uyumlu hale getirerek dâhil etmişlerdir. Bu bağlamda Türklerin siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısını şekillendiren, yönlendiren ve bunu coğrafyada hâkim kılan temel etken, evren tasavvurudur. Evren tasavvurunun Türk kimliği ve devlet düşüncelerini anlamada mihenk taşı teşkil ettiği ifade edilmektedir (Ayata ve Yücel, 2015:80).

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren oluşmuş olan Türk evren tasavvurunun önemli kavramlarından biri Tanrı (Tengri) terimidir.

TÜRKLERDE DEVLET-KİMLİK İLİŞKİSİ: DEVLET KİMLİĞİ

Tengri Türk evren tasavvurunda etkili olan bir yapıdır. Türkler tarih boyunca birçok dinin etkisine girmişlerdir. Tanrı terimi tüm bu benimsedikleri dinlerde de yerini korumuş olduğundan Türk evren tasavvurunu anlamak açısından önemli kavramlardan biridir (Durgun, 2014: 15).

Eski Türkler'de hâkimiyet hakkının Tanrı tarafından bağışlandığına inanılıyordu. Tanrı tarafından verilen yönetme hakkı olan kut, halka karşı hükümdarı sorumlu kılıyordu. Hükümdar tahtta kaldığı süre boyunca halkın ihtiyaçlarını sağlamak ve dağılık halde ki Türk boylarını derleyip toplamakla görevliydi. Aksi takdirde kutu geri alınır ve tahttan indirilirdi. Bu yüzden Türk cihan hâkimiyeti düşüncesinin merkezinde, kanun-adalet, hizmet, barış ve itaat vardı (Balcı, 2018: 195-196).

Türkler'de cihan hâkimiyeti düşüncesinin şekillenmesinde Türklerin yaşadığı bozkır coğrafyası, devlet teşkilatı, Türk dini gibi faktörler etkili olmuştur. Tarih boyunca devletlerin kuruluşu, efsanevi bir temele oturtulmuştur. Efsanede bildirilenlerin tarihi gerçekler taşıyıp taşımadığı çoğunlukla sorgulanmamıştır. Modern öncesi toplumlarda efsaneler, düşünce üretiminde dolayısıyla sorunların çözümünde etkili bir şekilde kullanılmışlardır. Bu yüzden modern öncesi toplumlarda evren tasavvuru çerçevesinde devletin kökenleri ve görevlerinin açıklanması efsaneler aracılığıyla yapılmıştır (Bıçak, 2013: 65). Türk destanları, efsaneler, bazen de tarihi olaylar, milletlerin yaşayış, düşüncelerini ve inanışlarını anlamak için başvurulacak kaynaklardır. İlk cihan hâkimiyeti Türklerin fetihlerini destani bir şekilde anlatan Oğuz-name'ye göre Oğuz kağan tarafından kurulmuştur. Destanda; Oğuz Kağan'ın Çin, Hindistan, Azerbaycan, İran, Suriye, Anadolu, Mısır, Rus ve hatta Frenk ülkelerini fethettiğini ve buralara düzen getirip milli nizamı sağladığı yazılır. Oğuz Kağan semavi bir menşeden gelmiş ve insanüstü özelliklere sahip olarak doğmuştur. Oğuz Han babasına karşı verdiği mücadeleden galip geldikten sonra kağanlığını ilan eder (Turan, 2016: 97-98).

Destana göre Oğuz Han, kağan ilan edildikten sonra “*Güneş bayrağımız, gök-yüzü otağımızdır*” diyerek dünyanın fethine hazırladığı zaman etraftaki hükümdarlara elçiler göndererek şöyle diyordu: “*Ben Uygur hakaniyim. Yeryüzünün dört tarafına hükümdar olmam gereklidir. Sizden itaat bekliyorum, yoksa üzerinize ordu sevk ederim.*” (Kafesoğlu, 2016:245). Oğuz Kağan destanı, Tanrı’nın evrende kurduğu sarsılmaz, bozulmaz düzenin bir benzerinin yeryüzünde insanlar tarafından da kurulabileceğini göstermiştir. Yeryüzü devleti düşüncesi Türk devlet düşüncesinde ve siyaset anlayışında model olmuştur (Durgun, 2014; 16).

Oğuz Kağan gökten inen birinci eşinden Gün, Ay ve Yıldız; ağaç kovuğundan, yani yerin derinliğinden gelen ikinci eşinden Gök, Dağ, Deniz isminde çocuklarına ülkeyi bırakmıştır. Oğuz Kağan’ın ilk çocukları gökten diğer üç çocuğu ise yerin sonsuzluğundan geliyordu. Böylece yer ve gök birleşiyordu. Oğuz Kağan dünya fethini gerçekleştirip yaşlanınca, “*Çok savaşlar yaptım, Gök Tanrı’ya borcumu ödedim*” cümlesiyle cihan hâkimiyetinin dini bir görev olduğunu bildirmiştir (Özdemir, 2017: 171).Efsanede geçen gök, dağ, deniz, ada, ağaç gibi kavramlar Türk evren modelini ortaya koymaktaydı. Oğuz Kağan efsanesinde geçen ağaç kovuğu, hayat ağacını temsil etmektedir. Bu ağaç yeryüzünden başlayıp kutup yıldızına kadar uzanmaktadır (Çoruhlu, 2002: 92). Oğuz Kağan Dünya devletini gerçekleştirmek için dünya fethini gerçekleştirerek bu Hayat Ağacı’nın basamaklarını tek tek aşarak Tanrı’ya ulaşacaktı. Diğer unsurlar ise evrenin temel unsurlarını oluşturmaktadır (Çoruhlu, 2002: 18).

Yeryüzü devleti veya cihan devletini kurma düşüncesi Oğuz Han ile başlamış ve diğer tüm Türk devlerine sirayet etmiştir. Bu efsanelerle birlikte mitolojik unsurlarda cihan hâkimiyetinde etkili olmuştur. Türkler cihan hâkimiyetini gerçekleştirmek için yola koyduklarında önlerinde bir kurt onlara rehberlik ediyordu. Tanrı’nın cihan hâkimiyetini gerçekleştirmek için seçtiği hükümdar ve onlara rehber olan kurt ile Türkler uzun yıllar bu cihan düşüncesini gerçekleştirmek için çalışmıştır (Turan, 2016: 98).

TÜRKLERDE DEVLET-KİMLİK İLİŞKİSİ: DEVLET KİMLİĞİ

Türklerin bozkır coğrafyasından başlayıp Avrupa kapılarına dayanmalarında, sürat ve savaşıklık özellikleri etkili olmuştur. Bozkır coğrafyasında atın evcilleştirilmesi ve savaşta kullanılmasıyla atın, Türk kültüründe kutsal bir varlık sayılması, destan ve Orhun Kitabelerinde yer alması tabii idi. At Türk destanlarında kahramanlar gibi gökten inmiş bir varlık sanılmaktaydı. Bu yüzden ölen Türk kağan ve kahramanları cennette de atlarına binecekleri inancıyla atlarıyla birlikte gömmüşlerdi (Turan, 2016:133).

Tanrı tarafından kut alarak yönetme yetkisine kavuşan hükümdar, halkın varoluş şartlarından biridir. Halkın hükümdar aracılığıyla kutsandığına, evrene dâhil olduğuna inanılmıştır. Tebaası için kutsal olan hükümdar halkın hayatlarını elinde tutar. Başa geçen hükümdarın ilk görevi, halkı bir bayrak altında toplamak ve Tanrı'nın isteğine uygun olarak bütün insanları göğün altında toplamaktır (Bıçak, 2013: 82).Buradaki halk kavramı Türk halkından ibaret değildi. Aksine Tüm milletlerin bir arada barış ve huzur içinde yaşadığı bir devlet yapısıydı. Bu devlet yapısında Tanrı'nın barış ve adalet kavramları hâkim olacaktı. Bu devlet düzenini kurma görevi ise kut ile birlikte Türk Kağanlarına verilmişti. Türk kağanı milletin babası olduğundan halkı beslemek vazifeleri, cihanın sahibi oldukları için de yabancı milletlere şefkat ve adalet göstermesi anlayışı cihan hâkimiyeti anlayışının bir yansımasıdır.

Oğuz Kağan hükümdar olarak tahta geçtiğinde dünya devleti amacını gerçekleştirmek için Tanrı'dan kut aldığını şöyle ifade etmiştir. "*Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş.*" Burada Oğuz Kağan dünyanın dört kattan oluştuğunu ifade ediyordu. Bunlardan ilki Gök, ikincisi Kağan, yani hükümdar, üçüncüsü Kişioğlu, yani insanlar ve en sonuncusu ise yer olarak ifade edilmiştir. Bütün bunlar, gökle yer arasında sıralanmıştı ve en üstte tanrı vardı. Fakat Tanrı ile Dünya devleti, kesin olarak birbirinden ayrılmışlardı. Yaratılış sırasında önce gök, sonra yer, daha sonra da kişioğlu geliyordu. Türk Kağanı, insanları idare etmek ve bir arada tutmak için sonradan Tanrı tarafından, insanoğlunun üzerine tahta oturtulmuştu (Ögel, 2010: 280). Türk evren tasavvurunun merkezinde Tanrı, yeryüzünde ise Türk Kağanı vardı. Tanrı'dan

kut alarak insanoğlu üzerinde egemenlik hakkı kazanan Oğuz Kağan dñnya devletini gerçekleştirme amacını şoyle ifade eder:

“Yurdum ırmaklarla denizler ile dolsun

Gökteki güneş ise yurdun Bayrağı olsun,

İlimizin adırı, yukardaki gök olsun,

Dñnya devletim ol olsun, halkımız da çok olsun!” (Ögel, 2010: 118).

Oğuz Kağan evren tasavvurunda tekrardan su, gök, deniz gibi evrenin temel unsularını yeniden vurgulamıştır. Yurdun su ve denizlerle dolması, yani bütün nehir ve ırmaklara hâkim olma isteği, su öğesini öne çıkarmaktadır. Efsanede, çadırın direği bayrak olarak tasvir edilmiş ve dönemin inancı gereği güneşin dñyanın etrafında dönmesi gibi bayrak da dñya etrafında dönecek ve milletler tek bir bayrak altında araya toplanacaktı. Göğün otađ olarak tasviri ise, dñya devletini kurma kaygısının bir göstergesidir. Göğün dñyanın tümünü kuşatması gibi, devletin de bütün dñyaya hâkim olması gerektiğini ortaya koymaktadır (Bıçak, 2013: 67-68). Bu dñřünce yapısı ilk Türk devletlerinde dinin bir sonucu olarak oluşmuştur. Cihan hâkimiyeti ölküsü diğer devletlerde de canlılığını korumuştur. İslamiyet ile tanışan Türkler bu dñřünce yapısını İslami dñřünce yapısıyla harmanlamışlardır.

5. SONUÇ

Yeryüzünde en eski medeniyetlerden biri olan Türk Medeniyeti Orta Asya bozkırlarında ortaya çıkmışlardır. Sert bozkır kültüründe göçebe bir hayat süren Türkler, dñřmanın ne zaman ortaya çıkacağı, toplumu yağmalayacağı tehlikesi ile karşı karşıya kaldıklarından teşkilatlanmaya önem vermişlerdir. Teşkilatlanmanın bir sonucu olarak örgütlenmeler gelişmiş ve devlet kavramı ortaya çıkmıştır. Türklerde insanlığın varoluş sürecinden itibaren bir devlet dñřüncesi mevcuttu. Devlet dñřüncesi halkın bağımsızlığı için kutsal bir kavramdı ve devletin bağımsızlığının kaybedildiği dönemlerde Türk halkı esaret altında yaşamamak için canına kıymış ya da

TÜRKLERDE DEVLET-KİMLİK İLİŞKİSİ: DEVLET KİMLİĞİ

göç etmiştir. Türklerde devlet kurma düşüncesi her dönem kendisini göstermiş, yıkılan Türk devletlerinin yerine yenileri kurulmuştur.

Türklerde devlet anlayışı ve yönetim felsefesi; mitolojiler, destanlar, kitabeler, dilden dile aktarılan milli anılarla şekillenmiştir ve devlet kaynağının unsurları her dönemde vatan, bağımsızlık, millet, egemenlik ilkelerine dayandırılmıştır. Türkler yaşadıkları toprakları vatan olarak benimsemişler ve onu kutsal sayarak korumuşlardır. Vatan kavramına verilen önem, eski Türklerden beri değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaşmıştır. Devlet ayakta durduğu sürece halkında bağımsız olacağı düşüncesi, devleti her dönem vazgeçilmez bir kavrama dönüştürmüştür. Türk insanı bağımsız olmadığı toprağı hiçbir dönemde vatan saymamıştır. Türklerde özel mülkiyet yasak olduğundan sınıf bilinci oluşmamış, devlet her bireye aynı mesafede durmuştur. Avrupa toplumlarında görülen ve toprak yapısına bağlı olarak ortaya çıkan kölelik sistemi Türklerde görülmemiştir. Türk devletlerinde kölelik ve bazı kesimlerin imtiyazlarla donatılmasının engellenmesi bozkır kültüründe adalet, eşitlik gibi prensiplerin gelişmesine yardımcı olmuştur. Halk ve Hükümdarın birbirlerine karşı görevleri vardı. Halk hükümdara bağlı olacak, hükümdar ise devleti yücelterek halkın refah seviyesini arttıracaktı. Böyle bir ilişkinin olduğu Türk toplumlarında devlet, Avrupa toplumlarından farklı olarak sömürü düzenin bir aracı şekilde değil aksine baba olarak tasvir edilmiştir. Millet devletin kurucu unsuru olduğundan devletsiz millet olamayacağı gibi milletsiz devlet de olamazdı. Türklerde devlet ve millet iç içe girmiş iki kavramdı.

KAYNAKÇA

Arslan, Mahmut (1987), *Kutadgu-Bilig'deki Toplum ve Devlet Anlayışı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Aslan, Seyfettin (2017), "Osmanlılarda Siyasal İktidarı Koruma Çabası ve Kardeş Katli", *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 7, S:12, ss.1-11

Ayata, Ali ve Yücel, Gökberk (2015), *Yeni Küresel Düzendeki Türk Dış Politikasının Kimlik Arayışı*, 1. Baskı, Nobel Yayınları: Ankara.

Aybars, Pamir (2009), "Orta-Asya Türk Hukukunda "Töre" Kavramı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.58 S.2, s. 359-375.

Balcı, Cengiz (2018), *Türk Devlet Töresi*, (1. Baskı), Bilge Oğuz Yayınları: İstanbul.

Başer, Sait (2015), *Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre*, (6. Baskı), İrfan Yayınları: İstanbul.

Baykara, Tuncer (2001), *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, (1. Baskı), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları: Ankara.

Bıçak, Ayhan (2013), *Türk Düşüncesi 1 Kökenler*, (2. Baskı), Dergâh Yayınları: İstanbul.

Coşkun, Özlem (2016), "Türk Yönetim Sistemi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, Cilt: 2, Sayı: 2, ss.126-135.

Çandarlıoğlu, Gülçin (2003), *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul.

Çoruhlu, Yaşar (2002), *Türk Mitolojisinin Anahatları*, 1. Baskı, Kabalcı Yayınevi: İstanbul.

Dalbay, Ramazan Saim (2018), "Kimlik ve Toplumsal Kimlik kavramı" *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:31, s. 161-176.

Durgun, Şenol (2014), *Ulus İnşası ve Milliyetçilik*, 1. Baskı, Binyıl Yayınevi: Ankara.

Ergin, Muharrem (2016), *Orhun Abideleri*, 50. Baskı, Boğaziçi Yayınları: İstanbul.

Gökalp, Ziya (1977), *Türk Töresi*, 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları.

TÜRKLERDE DEVLET-KİMLİK İLİŞKİSİ: DEVLET KİMLİĞİ

Güngör, Erol (1997), *Tarihte Türkler*, 8. Basım, Ötüken Neşriyat: Ankara.

Hassan, Ümit (2015), *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler*, 5. Baskı, Doğubatu Yayınları: Ankara.

Kafesoğlu, İbrahim (2016), *Türk Milli Kültürü*, 40. Baskı, Ötüken Neşriyat: İstanbul.

Köseoğlu, Nevzat (2015), *Türk Kimliği ve Türk Dünyası*, 3. Baskı, Ötüken Neşriyat: Ankara.

Özdemir, Mehmet Niyazi (2017), *Türk Devlet Felsefesi*, (11. Baskı), Ötüken Neşriyat: Ankara.

Roux, Jean Paul (2004), *Türklerin Tarihi*, 5. Baskı, Kabalcı Yayınevi: İstanbul.

Tatar, Taner, Tatar, Hüsnüye Canbay (2005), "Türk Kültüründe Töre Müessesesi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, C: 8, S: 23, s. 273-286.

Togan, Zeki Veli, (1981), *Umumi Türk Tarihine Giriş Cilt 1*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: İstanbul.

Turan, Osman (2016), *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, 25. Basım, Ötüken Neşriyat: İstanbul.

Vatandaş, Celalettin (2010), *Ulusal Kimlik; Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*, 2. Baskı, Açılım Kitap Yayınları: İstanbul.